

Socialno vedenje in sociometrični položaj predšolskih otrok v vrtcu

MAJA ZUPANČIČ^{1*}, ALENKA GRIL² IN TINA KAVČIČ¹

¹ Univerza v Ljubljani, Oddelek za psihologijo, Ljubljana

² Pedagoški inštitut, Ljubljana

Povzetek: V prispevku predstavljamo mere časovne zanesljivosti in kriterijske veljavnosti Vprašalnika socialnega vedenja predšolskih otrok (SV-P). Zanesljivost temeljnih in sestavljenih lestvic SV-P smo na vzorcu 39-ih otrok preverjale z metodo test-retest v dvomesečnem intervalu ter z metodo časovne stabilnosti v šestmesečnem intervalu na drugem vzorcu 48-ih otrok. Na vseh temeljnih in sestavljenih lestvicah SV-P sta se obe meri izkazali kot ustrezno visoki. Za preizkus veljavnosti instrumenta na zunanjem kriteriju smo izbrale sociometrične pokazatelje otrokove priljubljenosti in nepriljubljenosti med vrstniki. Z vsemi otroki, ki obiskujejo iste skupine v vrtcu kot otroci, izbrani v vzorec (N=54), smo izvedle sociometrično preizkušnjo v kombinirani obliki poimenovanja in parnih primerjav ob skupinski fotografiji otrok. Rezultati na sestavljenih lestvicah SV-P - Socialna prilagojenost, Socialna kompetentnost, Ponotranjanje težav in Pozunanjanje težav - so se v pričakovani smeri in v zadovoljivi meri povezovali s pokazatelji otrokovega sociometričnega položaja v skupini v vrtcu. Dodatno prikazujemo analizo rezultatov 210-ih otrok na sociometrični preizkušnji, ki nam daje vpogled v deleže posameznih položajev otrok v skupini v vrtcu (priljubljenih, prezrtih, zavrnjenih, kontroverznih in povprečnih) in kaže na izrazito preferenco istospolnih vrstnikov že v obdobju zgodnjega otroštva.

Ključne besede: socialno vedenje, sociometrični položaj, predšolski otroci, časovna zanesljivost, kriterijska veljavnost, vprašalniki

Social behavior and sociometric status of pre-school children attending kindergartens

MAJA ZUPANČIČ¹, ALENKA GRIL² AND TINA KAVČIČ¹

¹ University of Ljubljana, Department of Psychology, Ljubljana, Slovenia

² Educational Research Institute, Ljubljana, Slovenia

Abstract: The measures of temporal reliability and criterion validity of the Slovenian version of the Social Competence and Behavior Evaluation Scale – Preschool Edition (SV-P) are presented and discussed. Test-retest reliability indexes of the basic and composite scales were obtained with a sample of 39 children assessed in a two-month interval, while the temporal stability coefficients were obtained with an other sample of 48 children evaluated after a six-month interval. All of the temporal reliability

*Nalsov / address: izr. prof. dr. Maja Zupančič, Univerza v Ljubljani, Oddelek za psihologijo, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija, e-mail: maja.zupancic@ff.uni-lj.si

measures proved to be sufficiently high. Sociometric indicators of child's popularity and peer rejection were chosen as an external criterion to verify the concurrent validity of the SV-P. All of the children attending the same kindergarten groups as the target children (N=54) participated in a sociometric test. It was implemented in a form of combined nomination and paired-comparison technique using a group photo of the children in the kindergarten group. The results of the composite scales of SV-P – Social Competence, Internalizing Problems, Externalizing Problems and General Adaptation – were related to the children's sociometric positions within the kindergarten group in the expected directions and to a satisfactory degree. In addition, the results obtained by the sociometric procedure with a sample of 210 children were analysed. They highlight the proportions of kindergarten children classified into different sociometric statuses (popular, neglected, rejected, controversial and average) and suggest that during the early childhood the children clearly prefer their same-sex peers.

Key words: social behavior, sociometric status, preschool children, temporal reliability, criterion validity, questionnaires

CC=2220

Vprašalnik socialnega vedenja predšolskih otrok (SV-P) je psihološki merski instrument, s katerim vzgojiteljice ocenjujejo socialno kompetentnost, načine čustvenega odzivanja in težave v socialnem prilagajanju otrok v vrtcu od starosti dveh let in pol do šestih let in pol. SV-P predstavlja slovensko obliko ameriškega izvirnika Social Competence and Behavior Evaluation - Preschool edition (SCBE) avtorjev LaFreniera in Dumasa (1995), ki smo ga na podlagi pilotnih študij priredile za uporabo na slovenskih predšolskih otrocih, ki obiskujejo vrtec (Zupančič, Gril in Kavčič, 2000a; 2000b; 2000c; 2000d). SV-P je objektivni, notranje konsistenten in veljaven psihološki instrument (Zupančič in dr., 2000a; 2000c). LaFreniere in Dumas (1995) ugotavljata, da je izvirnik SCBE občutljiv tudi na razvojne spremembe in spremembe v otrokovem obnašanju, ki jih izzovemo med terapevtskim delom s predšolskimi otroki.

V prvi pilotni študiji (Zupančič in dr., 2000a) smo ugotavljale konstruktno veljavnost prve slovenske oblike instrumenta na vzorcu 95-ih šestletnih predšolskih otrok, ki so obiskovali enega izmed ljubljanskih vrtcev. Ta oblika instrumenta je vsebovala nekaj dodatnih postavk, ki smo jih zaradi preverjanja ustrezne jasnosti prevoda dodale izvornim postavkam. Na podlagi rezultatov smo prvo obliko instrumenta nekoliko popravile, tako da smo izmed dodatnih postavk ohranile tiste, ki so v večji meri kot izvirne prispevale k notranji skladnosti posameznih lestvic. Z dodatnimi smo torej nadomestile nekatere izvirne postavke (Zupančič in dr., 2000b). Preizkus konvergentne in diskriminativne veljavnosti SV-P z Vprašalnikom vedenjskih reakcij (Horvat, 1985) je podprl ustrezno sestavo SV-P (Zupančič in dr., 2000a).

V drugi pilotni študiji (Zupančič in dr., 2000b; 2000c; 2000d) smo na vzorcu 95-ih ljubljanskih predšolskih otrok, starih od dveh let in pol do šestih let in pol, preverjale notranjo skladnost popravljene oblike instrumenta. Vse temeljne in sestavljene lestvice SV-P so se pokazale kot ustrezno homogene. Na podvzorcju 42-ih otrok smo ugotavljale skladnost dveh neodvisnih ocenjevalk pri ocenjevanju istih otrok na SV-P. Ujemanje

ocen vzgojiteljic in njihovih pomočnic je bilo ustrezno visoko (Zupančič in dr., 2000c; 2000d) in primerljivo z rezultati skladnosti ocenjevanja 979-ih kanadskih predšolskih otrok na SCBE (LaFreniere in Dumas, 1995). Zanesljivost SCBE sta LaFreniere in Dumas (1995) ugotavljala tudi z metodo test-retest na vzorcu 29-ih naključno izbranih francosko govorečih kanadskih otrocih. Njihove vzgojiteljice so jih s pomočjo SCBE ocenjevale dvakrat v razmiku dveh tednov. Na istem vzorcu otrok sta avtorja preverjala še časovno stabilnost temeljnih lestvic SCBE v razmiku šestih mesecev. Obe meri časovne zanesljivosti sta se izkazali kot ustrezno visoki.

V pričujoči študiji smo na vzorcu slovenskih otrok, ki obiskujejo vrtec, najprej preizkusile zanesljivost SV-P z metodo test-retest v intervalu dveh mesecev in časovno stabilnost rezultatov v intervalu šestih mesecev.

Za preverjanje kriterijske veljavnosti merskega instrumenta predstavlja kriterij katerakoli spremenljivka, ki jo želimo pojasniti ali napovedati na podlagi podatkov, zbranih z določenim instrumentom. Z SV-P ugotavljamo socialno prilagojenost predšolskih otrok, njihovo socialno kompetentnost, ponotranjanje in pozunanjanje težav, kot se kažejo preko čustvenih odzivov in socialnega obnašanja otrok v vsakdanjih situacijah v vrtcu. Tako se socialno obnašanje otrok v realnih, spontanah interakcijah z vrstniki kaže kot primeren kriterij veljavnosti tega vprašalnika. Prijateljski odnosi med vrstniki predstavljajo kontekst, v katerem si otrok pridobiva in izpopolnjuje spoznanja o sebi in drugih, o načinih reševanja medosebnih sporov ter socialne spretnosti. Zgodnja prijateljstva so predhodniki kasnejših medosebnih odnosov, predvsem tistih, ki zahtevajo vzajemno regulacijo dejavnosti in intimnost (Hartup, 1992). Otroci se v prijateljskem odnosu učijo, kaj pomeni biti prijatelj in imeti prijatelja, usklajevati svoje potrebe s potrebami drugih, prevzemati gledišča drugih in razumevanja drugačnih načinov obnašanja od lastnega, razvijajo moralne norme in norme, vezane na spolno vlogo, ter prakticirajo vloge odraslih. Prva prijateljstva se ustvarijo okoli tretjega leta starosti in so sprva zelo krhka ter nestabilna (Papalia in Olds, 1992). Med četrtem in petim letom starosti opazimo naslednje značilnosti v preferencah otrok: (a) sami so sposobni identificirati svoje najboljše prijatelje, (b) starši in vzgojitelji identificirajo iste otroke kot njihove najboljše prijatelje, (c) otroci več časa preživijo z izbranimi prijatelji kot z drugimi otroki (Hartup, Laursen, Stewart in Eastenson, 1988, Howes 1983, 1988; cit. po Hartup, 1992). V tretjem letu starosti otroci pojmujejo kot prijatelje tiste vrstnike, s katerimi so trenutno v stiku in se z njimi igrajo, po četrtem letu pa je pomoč vrstnikov tisti kriterij, po katerem razlikujejo prijatelje od drugih otrok (Selman, 1980). Med šestim in osmim letom starosti postane recipročnost izmenjave v medosebnih interakcijah z vrstniki pomembna kvaliteta prijateljstva. Predšolska prijateljstva se oblikujejo ob skupni igri, delitvi igrač in medsebojni pomoči pri opravljanju različnih dejavnosti. Tako se tudi otrokovo razumevanje prijateljstva med četrtem in sedmim letom oblikuje zlasti na podlagi njegovih skupnih dejavnosti z drugimi otroki: fizične dostopnosti (bivanjska bližina), dejavnosti same (skupno opravljanje dejavnosti), čustvovanja (vzajemna naklonjenost, skrbnost) in podpore (delitev, pomoč). Pri tem

starejši predšolski otroci v primerjavi z mlajšimi bolj poudarjajo čustvovanje in podporo ter manj fizično dostopnost vrstnikov in njihov zunanji izgled (Furman in Bierman, 1983; cit. po Puttallaz in Sheppard, 1992).

Za proučevanje vrstniških odnosov med otroki raziskovalci najpogosteje uporabljajo dve metodi: neposredno opazovanje socialnega obnašanja ter sociometrično preizkušnjo. S sistematičnim opazovanjem spontanih vrstniških odnosov predšolskih otrok so na primer Montagner, Restoin, Ullman, Rodriguez, Godard in Viala (1984; cit. po Durkin, 1995) in Promnitz (1992; cit. po Durkin, 1995) preučevali individualne razlike v sprejetosti otrok med vrstniki. Drugi raziskovalci (npr. Asher in Coie, 1990; Miller in Gentry, 1995) so v ta namen razvili prilagojene oblike sociometrične preizkušnje, ki jo je za merjenje vrstniškega sprejemanja v šolskem okolju utemeljil Moreno (1934; cit. po Miller in Gentry, 1995). Najpogosteje uporabljamo tri oblike sociometrične preizkušnje za otroke: poimenovanje vrstnikov (otrok poimenuje določeno število najljubših vrstnikov), ocenjevanje vrstnikov (otrok vsakega vrstnika oceni na večstopenjski lestvici določene dimenzije, npr. "najljubši-najmanj ljub"), parne primerjave vrstnikov (otrok izbira ljubšega vrstnika v paru ob predstavitvi vseh možnih kombinacij parov). Pomanjkljivosti sociometrične preizkušnje v obliki poimenovanja sta zlasti: (a) otrok lahko trenutno pozabi na vrstnika, ki ga ima sicer rad, kar popači rezultate ter (b) preizkušnja ne nudi zadostnih podatkov o otrocih, ki se nahajajo v srednjem rangju izbir (Miller in Gentry, 1995). Da bi odpravili prvo pomanjkljivost, so raziskovalci v postopku intervjuja uporabili skupinsko fotografijo vseh otrok iz skupine v vrtcu ali v šolskem razredu (Hymel, 1983; cit. po Smith in Cowie, 1991). Ocenjevanje vrstnikov je precej dolgotrajno, zaradi česar otroku sčasoma upade motivacija za sodelovanje. Poleg tega je ta oblika za predšolske otroke manj primerna, saj jim mora testator/ka ob imenu vsakega vrstnika prebrati ocene vzdolž podane dimenzije in tudi sam/a beležiti otrokove izbire. Podobne pomanjkljivosti veljajo tudi za tretjo obliko sociometrične preizkušnje - parne primerjave, vsaj kadar jo uporabljamo na predšolskih otrocih. Zadnji dve obliki imata prednost pred prvo, da z njima dobimo rang priljubljenosti vseh otrok v skupini.

Na podlagi podatkov, zbranih s sociometričnimi preizkušnjami, lahko otroke razvrščamo glede na njihovo sprejetost v vrstniški skupini. Klasifikacijske sheme navadno ločijo pet tipov otrok: (a) priljubljeni - veliko vrstnikov jih izbira ali rangira kot zaželene; (b) zavrnjeni - širši krog vrstnikov jih ne mara; (c) kontroverzni - med nekaterimi vrstniki so zaželeni, med drugimi pa nezaželeni; (d) prezrti, izolirani - zelo redko so izbrani kot zaželeni ali nezaželeni; in (e) povprečni - v glavnem so sprejeti, a ne dosegajo izjemnih rezultatov pri izbiri ali rangiranju (Coie, Dodge in Coppotelli, 1982; cit. po Durkin, 1995; Rubin, 2000). Otrokov položaj med vrstniki ostaja razmeroma stabilen v obdobju srednjega in poznega otroštva (Asher, Parkhurst, Hymel in Williams, 1990; Coie in Dodge, 1983, Rubin in Daniels-Bierness, 1983; cit. po Durkin, 1995; Erwin, 1993). Sociometrični pokazatelji so torej razmeroma časovno zanesljive mere priljubljenosti otrok v določeni vrstniški skupini. Obenem te mere visoko korelirajo

s podatki, pridobljenimi na podlagi opazovanja vrstniških interakcij in preferenc (Bukowski in Hoza, 1989). Priljubljeni otroci so v primerjavi z ostalimi štirimi skupinami bolj sociabilni, prijateljski in sodelovalni, uspešneje rešujejo socialne probleme, se učinkovito pogajajo z vrstniki in so jim v podporo (Erwin, 1993; Putallaz in Gottman, 1981; cit. po Durkin, 1995; Rubin, 2000). Zavrjnjeni otroci so bolj antagonistični in kritični do vrstnikov, pogosto jim pripisujejo sovražne težnje, nagnjeni so k hiperaktivnosti, izražajo vse oblike agresivnosti, več časa se igrajo sami in se počutijo bolj osamljeni kot otroci iz drugih skupin (Asher, Parkhurst, Hymel in Williams, 1990; Ladd in Price, 1987; Shantz, 1986). Manning, Heron in Marshall (1978; cit. po Smith in Cowie, 1991) poročajo, da je za priljubljene, dobro prilagojene otroke, značilna specifična agresivnost - pojavlja se le v določenih okoliščinah, ki povzročajo frustriranost pri otroku (npr. brani lastne pravice, si pridrži igračo). Za zavrjnene otroke so značilne ostale oblike agresivnosti, zlasti nadlegovanje (nevzpodbujena agresivnost), ki se pojavi brez neposrednega sprožilca, in otroku ne prinese ničesar „oprijemljivega“, pač pa se zdi, da je nagrada za agresivno dejanje sama reakcija „žrtve“. Nekateri otroci, ki so precej agresivni, niso nepriljubljeni. Gre za kontroverzne otroke, ki očitno uporabljajo agresivnost kot način za doseganje svojega položaja v skupini (Dodge in Richard, 1985; cit. po Smith in Cowie, 1991). Prezrti otroci se igrajo na kognitivno manj zrele načine, izražajo večji delež egocentričnega govora, so socialno bolj inhibirani in plahi kot ostale skupine otrok (Rubin, 2000). Razlike med otroki različnih vrstniških položajev se kažejo tudi pri njihovem vključevanju v vsakdanje skupinske dejavnosti. Priljubljeni otroci samozavestno pristopijo in vprašajo, ali se smejo pridružiti skupini, ki se že igra, in se veliko pogovarjajo z drugimi. Zavrjnjeni izvajajo moteča dejanja (lahko se tudi zadržujejo ob robu skupine), se vsiljujejo v skupino ali plenijo igralni material, medtem ko so prezrti otroci preprosto odmaknjeni od skupine (Dodge, Petit, McClaskey in Brown, 1986; cit. po Durkin, 1995). Za razliko od prezrtih otrok, ki so previdni in plašni v socialnih stikih ter imajo bolj neugodno mnenje o lastni kompetentnosti, je za zavrjnene zlasti značilno nenadzorovano izražanje sovražnih čustev do drugih in projekcija takih čustev v druge, medtem ko je njihovo mnenje o lastni kompetentnosti razmeroma ugodno in so deležni več socialne opore (imajo več prijateljev) kot prezrti otroci (Rubin, 2000).

Vzročno zvezo med socialnim obnašanjem in vrstniškim položajem otrok je težko prepoznati, t.j. sklepati o tem, ali postanejo otroci priljubljeni/zavrjnjeni/prezrti zaradi svojega socialnega obnašanja ali pa razvijejo določeno socialno obnašanje posledično, kot odziv na njihov položaj v vrstniški skupini. Če npr. vrstniki otroka dojemajo kot motečega povročitelja težav, se mu začno izogibati. Tak otrok lahko postane še bolj moteč in povzroča še več težav, da bi si pridobil pozornost vrstnikov. Ladd, Price in Hart (1988) so proučevali to zvezo med tri- in štiriletnimi predšolskimi otroki ter v letu dni trikrat ocenili njihovo socialno obnašanje in vrstniški položaj. Pokazale so se stabilne individualne razlike v sodelovalnosti otrok, ki so napovedovale tudi največji delež variance na poznejših merah sprejetosti med vrstniki. Prepirljivo

vedenje je manj stabilno, vendar kljub temu napoveduje socialno sprejetost v poznejših meritvah. Vrstniki sprejemajo sodelovalne otroke, medtem ko zavračajo tiste, ki so prepirljivi, čeprav kasneje ne kažejo več takega obnašanja. Za razliko od zavrženih pa so prezrti otroci iz predšolskega v šolsko obdobje postajali vedno bolj socialno inhibirani, previdni, plašni, umaknjeni, kar je posledično še povečevalo njihovo prezrtost v vrstniški skupini (Rubin, 2000).

V študijah, s katerimi so preverjali veljavnost SCBE glede na zunanji kriterij, so LaFreniere, Dumas, Dubeau in Capuano (1992) uporabljali tipološki pristop. Zunanji kriterij sta predstavljala otrokov sociometrični položaj med vrstniki v skupini v vrtcu in otrokova socialna udeležba pri igri. Avtorji so 994 kanadskih predšolskih otrok razdelili v skupine glede na standardizirane z-vrednosti ocen na SCBE. V skupine 'socialno kompetentnih', 'anksioznih-umaknjenih' in 'jeznih-agresivnih' otrok so razvrstili otroke, katerih z-vrednosti na sestavljenih lestvicah Socialna kompetentnost, Potranjanje težav in Pozunanjanje težav so presegle eno standardno deviacijo. Pri delitvi otrok v skupini 'anksioznih-umaknjenih' in 'jeznih-agresivnih' so upoštevali še dodatni kriterij: vrednost na sestavljeni lestvici Ponotranjanje težav je morala biti za najmanj pol standardne deviacije višja od vrednosti na sestavljeni lestvici Pozunanjanje težav, da so otoka uvrstili v skupino 'anksioznih-umaknjenih' in obratno, za uvrstitev otrok v skupino 'jeznih-agresivnih' je morala biti vrednost na sestavljeni lestvici Pozunanjanje težav najmanj pol standardne deviacije višja od vrednosti na sestavljeni lestvici Ponotranjanje težav. Otroke, katerih vrednosti na vseh treh sestavljenih lestvicah so bile v območju \pm polovico standardne deviacije, so uvrstili v skupino 'povprečnih'. Na podlagi te klasifikacije so oblikovali naključni, stratificirani vzorec 126-ih otrok (66 deklic, 60 dečkov). Z vsemi otroki, ki so bili z izbranimi otroki v isti skupini v vrtcu, so opravili sociometrični preizkus. Vsak otrok je najprej na fotografiji imenoval vse otroke iz svoje skupine, izbral tri njemu najljubše in nato še tri njemu najmanj ljube otroke. Število pozitivnih in negativnih izbir, ki jih je dobil vsak izmed izbranih otrok, so delili s številom potencialnih izbir. Sociometrični položaj med vrstniki je predstavljal kvalitativni indeks otrokove socialne sprejetosti. Raziskovalci so predpostavljali, da bo stopnja vrstniškega sprejemanja razlikovala 'socialno kompetentne' otroke od ostalih skupin, stopnja zavračanja pa skupino 'jeznih-agresivnih' otrok od ostalih skupin. Glede sprejetosti med vrstniki se štiri skupine med seboj niso bistveno razlikovale. Razlikovali sta se le skupini 'socialno kompetentnih' in 'jeznih-agresivnih' otrok. Avtorji so slabo razlikovalno moč te spremenljivke pripisali številčno majhnim predšolskim skupinam. Poleg tega je na rezultat po njihovem mnenju vplivala še težnja predšolskih otrok po izbiri vrstnikov istega spola. Zato je večina otrok dobila pozitivne izbire od večine vrstnikov istega spola. Povprečno število negativnih izbir je bilo več kot za polovico manjše od števila pozitivnih, saj raziskovalci iz etičnih razlogov niso pri vsakem otroku vztrajali pri treh negativnih izbirah. Kljub temu se je vrstniško zavračanje izkazalo kot bolj razločevalno od sprejemanja, saj so 'jezni-agresivni' otroci dobili bistveno več negativnih izbir kot ostale skupine, 'socialno kompetentni' pa manj negativnih izbir kot

skupini, 'anksiozni-umaknjeni' in 'povprečni' otroci. Otroci iz skupine 'socialno kompetentnih' so prejeli največ pozitivnih in najmanj negativnih izbir. Njihov sociometrični položaj je bil višji od položaja ostalih otrok. Skupina 'povprečnih' otrok je bila po sociometričnem položaju med 'socialno kompetentnimi' in 'jeznimi-agresivnimi' otroki.

Kot drugi zunanji kriterij za preverjanje veljavnosti SCBE so LaFreniere in sodelavci (1992) izbrali socialno udeležbo otrok pri igri z vrstniki. Čeprav socialno vključevanje ne pove veliko o kvaliteti vrstniških odnosov, je bil ta kriterij izbran kot kvantitativni pokazatelj socialnega umika (nizka stopnja vključevanja), ki naj bi razlikoval med skupinama 'jeznih-agresivnih' in 'anksioznih-umaknjenih' otrok. Skupino otrok v vrtcu sta pri igri opazovala po dva opazovalca s pomočjo modificirane oblike Partenove klasifikacije socialnega vključevanja. Kategorije, ki označujejo dejavnosti brez interakcije (brez udeležbe, opazovalna in vzporedna igra), so avtorji združili, vanjo pa niso vključili samostojne igre, ker ta oblika igre visoko pozitivno korelira s pokazatelji otrokove prilagojenosti in samostojnosti (Papalia in Olds, 1992). Štiri skupine otrok, oblikovane glede na rezultate SCBE, so se med seboj razlikovale v stopnji socialnega vključevanja. Skupina 'anksioznih-umaknjenih' je najdlje prebila brez interakcije z drugimi in se je po tej spremenljivki razlikovala od vseh treh skupin, tudi od 'jeznih-agresivnih' otrok.

Oba zunanja kriterija nista le podprla veljavnosti lestvic SCBE, pač pa tudi jasno razmejila skupini 'anksioznih-umaknjenih' in 'jeznih-agresivnih' otrok. Pri 'anksioznih-umaknjenih' otrocih so avtorji opazili manjši delež interakcije kot pri drugih skupinah, čeprav jih njihovi vrstniki niso nujno prezrli ali zavrnili. Ti otroci so se večino časa ukvarjali z dejavnostmi na obrobju skupine - opazovali so druge pri igri, se z njimi igrali vzporedno ali so bili sami in nezaposleni. Njihova anksioznost pa se ni izrazila v samostojni igri, kar kaže na to, da tovrstno otrokovo obnašanje odraža pozitivne kvalitete, ki se razlikujejo od socialnega umika, kot sta ugotovila tudi Roper in Hinde (1978). V nasprotju s to skupino otrok je bila skupina 'jeznih-agresivnih' najbolj interaktivna in hkrati najbolj zavrnjena. Pričujoči rezultati se ujemajo s pričakovanji. Visoka agresivnost in hiperaktivnost se pri predšolskih otrocih pojavljata skupaj, kar se v faktorsko analitskih študijah kaže kot enoten agresivno-hiperaktivni faktor (npr. Behar in Stringfield, 1974; Quay in Werry, 1986). Poleg tega je agresivnost glavni korelat zavrnjenosti otrok v predšolskih skupinah (LaFreniere in Sroufe, 1985; Rubin, 2000).

V pričujoči študiji smo poleg retestne zanesljivosti in časovne stabilnosti mer SV-P preverjale tudi sočasno kriterijsko veljavnost instrumenta. Pri tem smo kot kriterij izbrale sociometrični položaj otroka v vrstniški skupini v vrtcu. Pri oblikovanju sociometričnega preizkusa smo izhajale iz pomanjkljivosti dosedanjih sociometričnih preizkušenj, ki so jih različni avtorji uporabili v svojih raziskavah na predšolskih otrocih. V študiji nas je zanimalo tudi, (a) v kolikšnih deležih se posamezni vrstniški položaji (priljubljeni, zavrnjeni, prezrti, kontroverzni in povprečni) pojavljajo v skupinah otrok v ljubljanskih vrtcih, (b) ali se v obdobju zgodnjega otroštva oblikujejo zgolj težnje ali že izrazite preference do vrstnikov istega spola, (c) ali se sočasno oblikujejo tudi

antagonizmi do nasprotnega spola in (d) ali so morebitne preference in antagonizmi situacijsko specifični.

Metoda

Udeleženci

V študijo smo vključile predšolske otroke, ki so obiskovali enega od štirih izbranih ljubljanskih vrtcev in so bili v času prvega vzorčenja stari od dveh let in šestih mesecev do šestih let in petih mesecev ($N=95$). Število otrok je bilo izenačeno glede na njihovo starost in spol. Poleg tega je v študiji sodelovalo še 18 vzgojiteljic. Vsi otroci so bili predhodno vsaj tri mesece vključeni v skupino vzgojiteljice, ki jih je ocenjevala.

Za preverjanje zanesljivosti instrumenta po metodi test-retest smo naključno izbrale 42 od prvotno 95-ih ocenjenih predšolskih otrok. Zaradi osipa (trije otroci so se izpisali iz vrtca) je v ponovljenem ocenjevanju po dveh mesecih (v retestu) sodelovalo 39 otrok.

Število otrok se v štirih starostnih skupinah predšolskih otrok ni statistično pomembno razlikovalo na ravni tveganja 5 % ($\chi^2(3) = 3,36, p = 0,340$). Prav tako se skupini deklic in dečkov po velikosti nista razlikovali ($\chi^2(1) = 0,23, p = 0,631$). Tudi sestava skupin deklic in dečkov različnih starosti se medsebojno ni razlikovala ($\chi^2(3) = 1,35, p = 0,716$). V tabeli 1 χ^2 rezultat lahko podcenjuje napake, ker je delež a teoretičnih frekvenc, ki so manjše od 5, prevelik.

Tabela 1: Vzorec otrok, vključenih v test in retest SV-P

Starost*/ Spol	2;6-3;5	3;6-4;5	4;6-5;5	5;6-6;5	skupaj
dečki	7	7	3	4	21
deklice	6	5	5	2	18
skupaj	13	12	8	6	39

*starostne skupine ustrezajo starosti otrok v času prvega vzorčenja

Tabela 2: Vzorec otrok, vključenih v preizkus časovne stabilnosti SV-P

Starost*/ Spol	2;6-3;5	3;6-4;5	4;6-5;5	5;6-6;5	skupaj
dečki	5	8	7	6	26
deklice	7	8	6	1	22
skupaj	12	16	13	7	48

*starostne skupine ustrezajo starosti otrok v času prvega vzorčenja

V preverjanje časovne stabilnosti mer SV-P po polletnem časovnem razmaku smo vključile preostalih 53 od 95-ih prvotno ocenjenih otrok. Zaradi všolanja nekaterih otrok in odsotnosti vzgojiteljic so bili vrnjeni izpolnjeni vprašalniki za 48 otrok.

Število otrok se v štirih starostnih skupinah predšolskih otrok ni razlikovalo statistično pomembno pri stopnji tveganja 5% ($\chi^2(3) = 3,50, p = 0,321$). Prav tako se skupini deklic in dečkov po velikosti nista razlikovali ($\chi^2(1) = 0,33, p = 0,564$). Tudi sestava skupin deklic in dečkov različnih starosti se medsebojno ni razlikovala ($\chi^2(3) = 3,67, p = 0,299$).

V sociometrični preizkušnji so sodelovali vsi otroci, ki obiskujejo iste skupine v vrtcu kot otroci, izbrani v vzorec (vzorec ciljnih otrok). V posameznih skupinah jih je bilo od 19 do 23. V preizkušnji je bilo skupno ocenjenih 10 skupin iz štirih ljubljanskih vrtcev, to je 210 otrok (120 dečkov in 90 deklic). Zaradi odsotnosti nekaterih otrok v vrtcu je v sociometrični preizkušnji aktivno sodelovalo 185 otrok (108 dečkov in 77 deklic). Od tega smo pri analizi kriterijske veljavnosti upoštevale le izbire vrstnikov za skupno 54 ciljnih otrok, ocenjenih na SV-P, ki so bili v času prvega vzorčenja stari od dveh let in šest mesecev do šestih let in pet mesecev. Izmed 95-ih otrok, ki so bili ocenjeni na SV-P, smo za sociometrično preizkušnjo sprva izbrale le otroke, stare od štirih let in pol do šestih let in pol, saj so sociometrične mere na starejših predšolske otrocih bolj zanesljive kot na mlajših. Zaradi premajhnega števila starejših predšolskih otrok, ocenjenih na SV-P, smo v ciljni vzorec vključile tudi tiste mlajše predšolske otroke, ocenjene na SV-P, ki so bili v istih (starostno heterogenih) skupinah kot že vključeni starejši otroci.

Število otrok se je v štirih starostnih skupinah predšolskih otrok statistično pomembno pri stopnji tveganja 5% razlikovalo ($\chi^2(3) = 14,00, p = 0,003$). Med ciljnimi otroki jih je bilo najmanj iz najmlajše skupine. Po svoji številčnosti se skupini deklic in dečkov nista statistično pomembno razlikovali ($\chi^2(1) = 1,19, p = 0,276$), prav tako se starostni sestavi skupin deklic in dečkov medsebojno nista razlikovali ($\chi^2(3) = 2,96, p = 0,398$).

Tabela 3: Vzorec ciljnih otrok v sociometrični preizkušnji

Starost*/ Spol	2;6-3;5	3;6-4;5	4;6-5;5	5;6-6;5	skupaj
dečki	3	7	11	10	31
deklice	0	6	11	6	23
skupaj	3	13	22	16	54

*starostne skupine ustrezajo starosti otrok v času prvega vzorčenja

Instrumenti in materiali

Uporabile smo drugo slovensko obliko Vprašalnika socialnega vedenja predšolskih otrok - SV-P (Zupančič in dr., 2000b). Vprašalnik predstavlja priredbo izvirnega instrumenta SCBE (LaFreniere in Dumas, 1995), ki je bila sestavljena na podlagi prve slovenske študije veljavnosti (Zupančič in dr., 2000a). Izpolnjujejo ga vzgojiteljice otrok. SV-P sestavlja 80 postavk, ki tvorijo osem temeljnih in štiri sestavljene lestvice. Vsako temeljno lestvico sestavlja deset postavk, ki opisujejo različna otrokova obnašanja v vrtcu. Od tega se pet postavk vsake temeljne lestvice nanaša na uspešno prilagojenost, pet pa na težave pri prilagajanju. Vse postavke se ocenjujejo na 6-stopenjski lestvici, pri čemer 1 pomeni, da se opisano obnašanje skoraj nikoli ne pojavi, 6 pa, da otrok opisano obnašanje kaže skoraj vedno. Prve tri temeljne lestvice se nanašajo na otrokovo čustveno izražanje. Opisujejo jih trije pari pozitivnih in negativnih polov lestvic Veselje-Potrto, Zaupljivost-Anksioznost ter Strpnost-Jeza. Naslednje tri temeljne lestvice opisujejo otrokove socialne interakcije z vrstniki ter zajemajo pare pozitivnih in negativnih polov lestvic Vključevanje-Osamljenost, Mirnost-Agresivnost ter Prosocialnost-Egoizem. Zadnji dve temeljni lestvici ocenjujeta odnos otroka do vzgojiteljice. Opisujeta ju naslednja para pozitivnih in negativnih polov lestvic: Sodelovanje-Nasprotovanje in Samostojnost-Odvisnost. Notranja konsistentost prvih sedmih temeljnih lestvic druge verzije SV-P je visoka (alfa koeficienti so znašali od 0,79 do 0,89), za temeljno lestvico Samostojnost-Odvisnost (alfa=0,66) pa nekoliko nižja (Zupančič in dr., 2000d). Skladnost med dvema ocenjevalkama, ugotovljena na ocenah vzorca slovenskih predšolskih otrok v starosti od dveh let in pol do šestih let in pol, je razmeroma visoka (korelacije med 0,69 in 0,88) za vseh osem temeljnih lestvic (Zupančič in dr., 2000c). Prav tako je zadovoljiva njihova konstruktna veljavnost, preverjena na vzorcu slovenskih starejših predšolskih otrok (Zupančič in dr., 2000a).

Na podlagi različnih kombinacij med osmimi temeljnimi lestvicami tvorimo štiri sestavljene lestvice (Dumas, LaFreniere, Capuano, in Durning, 1997; LaFreniere in Dumas, 1995; Zupančič in dr., 2000a). Prvo - Socialna kompetentnost - sestavlja 40 postavk, ki se nanašajo na pozitivne kvalitete otrokove socialne prilagojenosti. Druga - Ponotranjanje težav - je sestavljena iz 20-ih postavk, ki ocenjujejo potrto, anksiozno, osamljeno in odvisno obnašanje. Višji rezultat na tej sestavljeni lestvici kaže na manj izraženega ponotranjanja težav pri otroku. Tretjo - Pozunanjanje težav - tvori 20 postavk, ki odražajo jezno, agresivno, egoistično in nasprotovalno obnašanje otroka. Zadnja sestavljena lestvica, Socialna prilagojenost, je sestavljena iz vseh 80-ih postavk. Rezultat na tej lestvici odraža prisotnost socialne prilagojenosti in hkrati odsotnost znakov socialne neprilagojenosti ter omogoča primerjavo otrok na enem samem pokazatelju. Za vse štiri sestavljene lestvice je značilna razmeroma visoka objektivnost (skladnost med dvema ocenjevalkama znaša med 0,69 in 0,89), prav tako je njihova notranja zanesljivost, med 0,84 in 0,95, visoka (Zupančič in dr., 2000c).

Poleg SV-P smo izvedle sociometrično preizkušnjo v kombinirani obliki

poimenovanja in parnih primerjav. Ker v tovrstnih preizkušnjah za mlajše otroke uporabljamo fotografije vrstnikov (Hymel, 1983; cit. po Smith in Cowie, 1991), smo vsakemu otroku pokazale sliko njegove vrstniške skupine iz vrtca, se prepričale, da prepozna in poimenuje vse otroke ter mu nato postavile štiri sklope vprašanj. Vprašanja so se nanašala na dva konkretna vidika vsakdanjega življenja otrok v vrtcu, na igro in prehranjevanje. Zajemala so pozitivna in negativna poimenovanja vrstnikov. Od vsakega otroka smo poskušale dobiti tri pozitivna in tri negativna poimenovanja ter razvrstitev naštetih otrok po stopnji priljubljenosti in nepriljubljenosti. Uporabile smo naslednje sklope vprašanj:

1. »S katerimi izmed otrok v svoji skupini se najraje igraš?«
 - a) »Kaj pa, če bi se lahko igral samo z enim od njih, katerega bi si izbral?«
Če se ni mogel odločiti, s kom bi se najraje igral, smo otroka vprašali po parnih primerjavah otrok, ki jih je izbral v svojem odgovoru na splošno vprašanje, s katerimi otroki se najraje igra: »S kom se raje igraš, s 'tem' (poimensko) ali s 'tem' (poimensko)?«
 - b) »Kaj pa, če bi se lahko zdaj igral samo z dvema izmed teh otrok (imenujemo vse otroke, ki jih je otrok naštel v odgovoru na prvo, splošno vprašanje). S 'tem' (imenujemo otroka, izbranega pod a)) se že igraš, ostanejo ti še ... (imenujemo preostale izbrane otroke). S kom izmed njih bi se poleg s 'tem' (imenujemo otroka, ki ga je izbral v odgovoru a)) najraje igral?« Če se otrok ni mogel odločiti, smo nadaljevali s parnimi primerjavami, opisanimi pod a)
 - c) »Kaj pa, če bi se lahko igral s tremi otroki, koga bi si še izbral poleg 'tega' (imenujemo otroka, izbranega v odgovoru a)) in 'tega' (imenujemo otroka, izbranega v odgovoru b))?«
2. »S katerimi otroki v tvoji skupini se ne maraš igrati/se najmanj rad igraš?«
 - a) »Kaj pa, če bi bili samo ti otroci v vrtcu (imenujemo vse otroke, ki jih je naštel pri vprašanju 2). Samo z enim izmed njih se ti ne bi bilo treba igrati. S katerim od teh se potem ne bi igral?« Če se otrok ni mogel odločiti, smo spraševali dalje po parnih primerjavah, tako kot pri 1.a), le v negativni obliki: »S katerim od teh dveh se ne bi igral?«
 - b) »Zdaj pa se ti ne bi bilo treba igrati z dvema od teh otrok (imenujemo vse izbrane otroke v otrokovem drugem odgovoru). S 'tem' (izbrani otrok pri 2.a)) se že ne igraš, s kom se še ne bi?«
 - c) »Zdaj pa se ti ni treba igrati s tremi izmed teh otrok (naštejemo vse izbrane pri 2.). S 'tem' (izbrani otrok pri 2.a)) in s 'tem' (izbrani otrok pri 2.b)) se že ne igraš, s kom se še ne bi?«
3. »S kom izmed otrok v svoji skupini najraje sedi skupaj pri mizi, ko imate kosilo?«
Vprašanja a), b) in c) so bila enaka kot pri vprašanju 1.
4. »S kom od teh otrok ne maraš sedeti skupaj pri mizi, ko imate kosilo?«
Vprašanja a), b) in c) so bila enaka kot pri vprašanju 2.

Postopek

V študijo so bili vključeni otroci in vzgojiteljice štirih ljubljanskih vrtcev, katerih vodje, vzgojiteljice in otrokovi starši so se strinjali s sodelovanjem. V vrtcih smo naključno izbrale vzorec otrok glede na njihovo starost in spol. Po skupinskih navodilih za izpolnjevanje SV-P, ki so zajemala splošen opis namena raziskave ter navodila za ocenjevanje, so vzgojiteljice ocenile socialno vedenje 95-ih ljubljanskih predšolskih otrok. Od tega smo približno polovico naključno izbranih otrok vključile v preverjanje retestne zanesljivosti SV-P, ki je potekalo dva meseca kasneje, ostali otroci iz prvotnega vzorca pa so bili vključeni v preverjanje časovne stabilnosti SV-P šest mesecev po prvem ocenjevanju. Pred vsakim ponovnim ocenjevanjem smo vzgojiteljice znova opozorile na natančno izpolnjevanje vprašalnika. Vsakokrat so imele približno dva tedna časa, da jih izpolnijo.

Sociometrični preizkus smo izvajale po prvem ocenjevanju otrok na SV-P. Opravile smo ga ob pomoči absolventk in absolventov psihologije individualno z vsakim izmed otrok, ki so pripadali skupinam, v katere so bili vključeni ciljni otroci, predhodno ocenjeni na SV-P. Za individualno obliko preizkušnje smo se med drugim odločile tudi zato, ker prisotnost drugih otrok lahko vpliva na izbire posameznega otroka. Sociometrični intervju smo testatorke in testatorji izvajali s pomočjo skupinske fotografije otrok, ki obiskujejo isto skupino v vrtcu kot ciljni otrok. Slike so nam posredovale vzgojiteljice. Vsak otrok je najprej pokazal in ob tem poimenoval vse otroke na sliki, zatem poimenoval še tiste otroke iz skupine, ki so na fotografiji manjkali, in tiste, ki jih na dan preizkusa ni bilo v vrtcu. S temi vprašanji smo želeli usmeriti pozornost otroka na vse vrstnike iz njegove skupine v vrtcu, da ne bi pri nadaljnjih vprašanjih morebiti pozabil na koga, ki trenutno ni bil prisoten ali ga ni bilo na fotografiji. V primeru, da kateri izmed otrok na fotografiji ni več obiskoval vrtca ali je bil vključen v drugo skupino (te podatke smo predhodno dobili pri vzgojiteljicah), smo otroka na to opozorili in mu rekli, naj razmišlja le o otrocih, ki so v njegovi skupini. Ob vsakokratnih izbirah najljubših in najmanj priljubljenih otrok za igro in skupno obedovanje je moral otrok imenovanega vrstnika pokazati na sliki (ali povedati, da ga ni na fotografiji, čeprav je sicer član skupine), testator(ka) pa si je njegove izbire kakor tudi range izbranih otrok zapisoval(a). V primerih, ko določenega otroka ni bilo na skupinski fotografiji ali ga na dan preizkušnje ni bilo v vrtcu, smo vprašanega otroka na to opozorili ob vsakem vprašanju. V primeru, da je otrok imenoval vrstnika, ki ga ni več v skupini, tega odgovora nismo upoštevali, temveč smo njegovo pozornost usmerili le na vrstnike iz njegove skupine. Podobno smo naredili, če je otrok imenoval vrstnika, s katerim se družijo izven vrtca (npr. soseda, otroka družinskih prijateljev). Pri negativnih izbirah za obe področji življenja v vrtcu od otrok nismo zahtevali poimenovanja treh ali več vrstnikov, pač pa smo jim pustili prosto odločitev, koliko otrok bodo našli med nepriljubljenimi. Pri pozitivnih izbirah smo se osredotočili le na razvrstitev treh imenovanih vrstnikov, saj so otroci večinoma imenovali več kot tri vrstnike. Do

imenovanja najljubših treh vrstnikov smo prišli s parnimi primerjavami. Tako so se otroci odločali za njim ljubše vrstnike v vseh možnih parih predhodno imenovanih vrstnikov. Podobno smo napravili tudi v primerih, ko so otroci podali več kot tri negativne izbire. V parnih primerjavah so morali otroci imenovati tistega vrstnika, ki jim je manj ljub. Posamezen intervju je trajal približno 15 minut. Na isti dan smo opravili sociometrično preizkušnjo s celo skupino otrok, nekaj dni kasneje pa smo preizkusili še preostale otroke iz skupine, ki so bili na dan prve preizkušnje odsotni iz vrtca.

Retestno zanesljivost in časovno stabilnost rezultatov na temeljnih in sestavljenih lestvicah SV-P smo preverjale s korelacijami med prvimi ocenami in ocenami, podanimi po preteku dveh in šestih mesecev. Iz podatkov, dobljenih s sociometrično preizkušnjo, smo za vsakega otroka, izbranega v ciljni vzorec, preštete število pozitivnih in negativnih izbir, ki jih je prejel na vsakem od izbranih konkretnih področij življenja v vrtcu posebej ter to število delile z največjim možnim številom prejetih izbir (število otrok v skupini-1). Te relativne vrednosti smo nato korelirale z otrokovimi rezultati na sestavljenih lestvicah SV-P.

Za vse otroke, ki so sodelovali v sociometrični preizkušnji, smo ugotovljale delež pozitivnih in negativnih izbir od vseh vrstnikov ter vrstnikov istega in nasprotnega spola. Otroke smo glede na deleže vseh prejetih izbir v primerjavi z vsemi možnimi izbirami razdelile v pet sociometričnih skupin: priljubljene, prezrte, zavrnjene, kontroverzne in povprečne, deleže otrok v posameznih skupinah pa medsebojno primerjale. V skupino priljubljenih otrok smo uvrstile tiste, katerih delež prejetih pozitivnih izbir je vsaj za pol standardne deviacije presegal povprečni delež pozitivnih izbir vseh otrok in katerih delež prejetih negativnih izbir je bil hkrati pod povprečjem. Med prezrte otroke smo uvrstile tiste, ki so prejeli malo pozitivnih in malo negativnih izbir - delež prejetih pozitivnih in negativnih izbir je bil vsaj za polovico standardne deviacije pod povprečjem vseh otrok. Zavrnjeni otroci so prejeli podpovprečen delež pozitivnih izbir, hkrati pa je njihov delež prejetih negativnih izbir vsaj za pol standardne deviacije presegal povprečje. V skupino kontroverznih otrok smo uvrstile tiste, ki so prejeli velik delež pozitivnih in negativnih izbir (vsaj za pol standardne deviacije nad povprečjem). V skupini povprečnih otrok so deleži pozitivnih in negativnih izbir, ki so jih ti otroci prejeli, ostajali v okviru polovice standardne deviacije nad/pod povprečjem vseh otrok. Pri uvrščanju otrok v sociometrične skupine smo skušale zajeti čim več otrok, ne da bi se skupine medsebojno prekrivale. Odločile smo se za mejo pol SD, saj so kriteriji za uvrščanje predšolskih otrok v posamezne sociometrične skupine precej ohlapni in dopuščajo tudi mejo pol SD (Rubin, 2000). Za primerjavo priljubljenosti otrok med istospolnimi in med vrstniki nasprotnega spola smo dodatno izračunale tudi deleže prejetih pozitivnih in negativnih izbir, ki so jih posameznemu otroku podali istospolni in vrstniki nasprotnega spola, te deleže pa med seboj primerjale v obeh situacijah izbire – pri igri in kosilu.

Rezultati

Retestno zanesljivost in časovno stabilnost rezultatov SV-P po preteku šestih mesecev smo preverjale s Pearsonovimi korelacijskimi koeficienti, ki so prikazani v Tabeli 4.

Na vseh osmih temeljnih in štirih sestavljenih lestvicah SV-P so korelacije med ocenami, ki so jih vzgojiteljice podale ob prvem izpolnjevanju vprašalnika ter dva in šest mesecev kasneje, visoke in statistično pomembne.

Ob upoštevanju tipoloških kriterijev na SV-P, ki so jih LaFreniere in sodelavci (1992) uporabili za uvrščanje otrok v skupine 'socialno kompetentnih', 'anksioznih-umaknjenih' in 'jeznih-agresivnih', se je število ciljnih otrok, vključenih v analizo, zmanjšalo od 54 na 15, podobno kot v kanadski študiji, v kateri pa je bil izhodiščni numerus otrok bistveno višji. Da bi lahko upoštevale rezultate vseh ciljnih otrok v pričujoči raziskavi, smo relativno število prejetih pozitivnih in negativnih izbir, ki jih je vsak izmed otrok prejel od vrstnikov v vsaki izmed obeh sociometričnih situacij, korelirale z otrokovimi rezultati na SV-P, ki temeljijo na ocenah njegove vzgojiteljice. Pri vseh analizah smo ničelne hipoteze zavračale z a priori izbrano ravno tveganja 5%.

Rezultat na sestavljeni lestvici Socialna kompetentnost statistično pomembno pozitivno korelira z relativnim številom pozitivnih izbir, ki jih je otrok prejel od svojih vrstnikov v vrtcu, tako na področju skupne igre kot skupnega sedenja pri mizi v času obrokov. Rezultat na tej lestvici statistično pomembno negativno korelira z relativnim številom prejetih negativnih izbir v obeh situacijah. Enako velja tudi za rezultate na sestavljeni lestvici Socialna prilagojenost. Bolj socialno kompetentni in prilagojeni otroci

Tabela 4: Retestna zanesljivost in stabilnost temeljnih in sestavljenih lestvic SV-P

Lestvice SV-P	Retestna zanesljivost	Časovna stabilnost
	(po 2 mesecih) <i>N</i> = 39	(po 6 mesecih) <i>N</i> = 48
Veselje-Potrtost	,74	,76
Zaupljivost-Anksioznost	,62	,68
Strpnost-Jeza	,80	,74
Vključevanje-Osamljenost	,75	,78
Mirnost-Agresivnost	,80	,78
Prosocialnost-Egoizem	,78	,79
Sodelovanje-Nasprotovanje	,84	,81
Samostojnost-Odvisnost	,81	,65
Socialna kompetentnost	,74	,77
Pozunanjanje težav	,77	,73
Ponotranjanje težav	,89	,90
Socialna prilagojenost	,82	,85

Opomba: Vsi navedeni korelacijski koeficienti so statistično pomembni na ravni tveganja $p=0,000$.

Tabela 5: Koeficienti sočasne veljavnosti: korelacije med relativnim številom prejetih pozitivnih in negativnih izbir v dveh sociometričnih pogojih ter rezultati na sestavljenih lestvicah SV-P ($N = 54$).

SV-P / SOCIOMETRIJA	Socialna kompetentnost	Ponotranjanje težav*	Pozunanjanje težav*	Socialna prilagojenost
Igra				
pozitivne izbire	0,36 (0,007)	0,23 (0,097)	0,24 (0,079)	0,35 (0,009)
negativne izbire	-0,31 (0,024)	-0,02 (0,897)	-0,36 (0,007)	-0,30 (0,030)
Miza				
pozitivne izbire	0,36 (0,007)	0,26 (0,059)	0,19 (0,162)	0,35 (0,010)
negativne izbire	-0,29 (0,031)	-0,10 (0,458)	-0,43 (0,001)	-0,34 (0,013)

*obrnjeno vrednotenje: višji rezultat kaže na manjšo prisotnost težav

so bili večkrat izbrani kot zaželeni v obeh vsakdanjih kontekstih življenja v vrtcu in obratno, manj so jih vrstniki izbirali kot nezaželene v primerjavni z manj socialno kompetentnimi in prilagojenimi otroki.

Rezultat na sestavljeni lestvici Ponotranjanje težav ni statistično pomembno povezan niti z relativnim številom prejetih pozitivnih niti negativnih izbir v nobenem izmed dveh vsakdanjih kontekstov v vrtcu. Pri tem sta korelaciji med to lestvico in pozitivnimi izbirami pozitivni, povezanost med spremenljivkama v kontekstu skupnega obedovanja pa se nahaja na meji statistične pomembnosti. To pomeni, da so otroci z manj ponotranjanja težav (višji rezultat na lestvici) prejeli več pozitivnih izbir kot otroci z več ponotranjanja težav, zlasti v kontekstu skupnega obedovanja. Korelaciji med relativnim številom negativnih izbir in sestavljeno lestvico Ponotranjanje težav sta negativni in statistično nepomembni. V kontekstu igre povezanosti med obema spremenljivkama praktično ni, v kontekstu obedovanja pa je zelo nizka. Otroci z manj ponotranjanja težav (višji rezultat na lestvici) so prejeli nekoliko manj negativnih izbir glede na situacijo obedovanja kot otroci z več ponotranjanja težav.

Korelaciji med sestavljeno lestvico Pozunanjanje težav in relativnim številom pozitivnih izbir sta pozitivni, vendar statistično nepomembni. V situaciji skupne igre se bolj nakazuje zveza med spremenljivkama kot v situaciji obedovanja. Otroci z manj pozunanjanja težav (višji rezultat na lestvici) so prejeli nekoliko več pozitivnih izbir kot otroci z več pozunanjanja težav, zlasti kot igralni partnerji. Povezavi med lestvico Pozunanjanje težav in relativnim številom negativnih izbir v obeh situacijah sta visoko statistično pomembni in negativni ter kažeta na nizko do zmerno velikost povezanosti. Otroci z več pozunanjanja težav (nižji rezultat na lestvici) so prejeli večje število negativnih izbir v obeh situacijah kot otroci z manj pozunanjanja težav.

Za vseh 210 otrok, za katere smo dobile podatke o prejetih izbirah, smo izračunale deleže prejetih pozitivnih in negativnih izbir na obeh področjih glede na število možnih prejetih izbir (število otrok v skupini, ki so sodelovali v sociometrični preizkušnji – 1). Otroke smo uvrstile v eno od petih sociometričnih skupin (glej tabelo 6), pri čemer je 58 otrok ostalo nevrščenih, saj niso dosegli kriterijev za uvrstitev v katerokoli izmed petih skupin.

V vključenih skupinah v vrtcih je bilo od 19 do 23 otrok. Na področju skupne igre je bilo v posameznih skupinah od 2 do 7 priljubljenih otrok (prejeli so veliko pozitivnih izbir in malo negativnih), od 2 do 5 prezrtih (malo pozitivnih in negativnih izbir), od 2 do 5 zavrnjenih (malo pozitivnih in veliko negativnih izbir), do 3 kontroverzni (veliko pozitivnih in negativnih izbir) ter od 2 do 6 povprečnih otrok (povprečen delež pozitivnih in negativnih izbir). Na področju skupnega obedovanja je bilo v skupinah od 1 do 7 priljubljenih, do 7 prezrtih, od 2 do 5 zavrnjenih, do 2 kontroverzna ter od 1 do 7

Tabela 6: Sociometrični položaji, izraženi v deležih prejetih izbir glede na število možnih izbir v celi skupini v vrtcu

<i>N</i> = 210	Igra	Igra pozitivno	Igra negativno	Miza	Miza pozitivno	Miza negativno
<i>M</i>	vsi	0,14	0,14	vsi	0,15	0,14
<i>SD</i>		0,12	0,15		0,12	0,15
<i>min-max</i>	<i>N</i> = 210	0,00 – 0,44	0,00 – 0,71	<i>N</i> = 210	0,00 – 0,63	0,00 – 0,82
<i>M</i>	priljubljeni	0,29	0,05	priljubljeni	0,30	0,04
<i>SD</i>		0,06	0,06		0,06	0,04
<i>min-max</i>	<i>N</i> = 42	0,21 – 0,44	0,00 – 0,14	<i>N</i> = 42	0,21 – 0,44	0,00 – 0,13
<i>M</i>	osamljeni	0,03	0,02	osamljeni	0,03	0,03
<i>SD</i>		0,03	0,03		0,03	0,03
<i>min-max</i>	<i>N</i> = 32	0,00 – 0,07	0,00 – 0,06	<i>N</i> = 28	0,00 – 0,07	0,00 – 0,06
<i>M</i>	zavrnjeni	0,07	0,35	zavrnjeni	0,05	0,39
<i>SD</i>		0,06	0,18		0,05	0,13
<i>min-max</i>	<i>N</i> = 37	0,00 – 0,14	0,00 – 0,71	<i>N</i> = 36	0,00 – 0,14	0,22 – 0,82
<i>M</i>	kontroverzni	0,29	0,30	kontroverzni	0,31	0,28
<i>SD</i>		0,06	0,12		0,16	0,08
<i>min-max</i>	<i>N</i> = 8	0,23 – 0,41	0,22 – 0,56	<i>N</i> = 8	0,09 – 0,63	0,14 – 0,40
<i>M</i>	povprečni	0,07	0,14	povprečni	0,15	0,13
<i>SD</i>		0,04	0,05		0,04	0,05
<i>min-max</i>	<i>N</i> = 33	0,00 – 0,14	0,07 – 0,21	<i>N</i> = 33	0,09 – 0,20	0,07 – 0,21

Opomba: igra - število otrok uvrščenih v posamezne sociometrične skupine na področju izbir za skupno igro; igra pozitivno - deleži pozitivnih izbir za skupno igro; igra negativno - deleži negativnih izbir za skupno igro; miza - število otrok uvrščenih v posamezne sociometrične skupine na področju izbir za skupno obedovanje; miza pozitivno - deleži pozitivnih izbir za skupno obedovanje; miza negativno - deleži negativnih izbir za skupno obedovanje.

Tabela 7: Primerjava izbir istospolnih vrstnikov in vrstnikov nasprotnega spola

<i>N</i> = 210	SS istospolna <i>M</i> (<i>SD</i>)	SS nasprotnosp. <i>M</i> (<i>SD</i>)	<i>t</i>	<i>p</i>
Igra pozitivno	,24 (.22)	,06 (.10)	11,33	,000
Igra negativno	,14 (.21)	,14 (.17)	-,33	,743
Miza pozitivno	,22 (.21)	,07 (.12)	9,07	,000
Miza negativno	,14 (.37)	,15 (.18)	-,37	,715

Opomba: SS - delež prejetih izbir glede na možno število izbir; igra pozitivno - pozitivne izbire za skupno igro; igra negativno - negativne izbire za skupno igro; miza pozitivno - pozitivne izbire za skupno obedovanje; miza negativno - negativne izbire za skupno obedovanje.

povprečno priljubljenih otrok. Približno petina vseh otrok je bila torej priljubljena v skupini, nekoliko manj od petine pa je bilo v vsaki izmed naslednjih skupin: zavrnjenih, povprečnih in prezrtih otrok. Kontroverzni položaj med vrstniki so imeli le redki otroci. Delež prejetih pozitivnih izbir glede na možne pozitivne izbire se je med priljubljenimi otroki gibal med 0,21 in 0,44 na obeh področjih, igra in kosilo, med kontroverznimi pa do 0,63, vendar so slednji prejeli tudi visok delež negativnih izbir v obeh situacijah. Delež prejetih negativnih izbir med najbolj zavrnjenimi otroki je segal do 0,71 (za skupno igro) in 0,82 (za skupno obedovanje), med kontroverznimi otroki pa je bil nižji.

Rezultati različnih študij (glej Fagot, Rodgers in Leinbach, 2000) kažejo, da otroci od tretjega leta dalje v interakciji preferirajo istospolne partnerje. Tudi rezultati na vzorcu ljubljanskih predšolskih otrok (celoten vzorec 210-ih otrok, ki je bil ocenjen v sociometrični preizkušnji) so pokazali, da se delež pozitivnih izbir med istospolnimi in vrstniki nasprotnega spola statistično pomembno razlikuje, ne razlikuje pa se delež negativnih izbir (glej rezultate t-testov v tabeli 7). Otroci so prejeli večji delež pozitivnih izbir tako za skupno igro kot za skupno sedenje pri mizi od istospolnih kot od vrstnikov nasprotnega spola. Deleži negativnih izbir se na nobenem izmed področij niso pomembno razlikovali glede na to, ali so izbire podali vrstniki istega ali nasprotnega spola. Preference do istospolnih vrstnikov niso specifične za določeno področje vsakdanjega življenja v vrtcu, saj se deleži izbir istospolnih vrstnikov za skupno igro in za skupno obedovanje bistveno ne razlikujejo ($t(209) = 1.62, p = 0,107$).

Razprava

Na podlagi ugotovljenih koeficientov korelacije med rezultati na temeljnih in na sestavljenih lestvicah SV-P v dveh neodvisnih ponovljenih meritvah, po preteku dveh in šestih mesecev, sklepamo, da je SV-P zanesljiv merski instrument. Rezultati, dobljeni na vzorcu različno starih ljubljanskih otrok, ki obiskujejo vrtce, so skladni z rezultati, ugotovljenimi na ameriškem, kanadskem in francoskem vzorcu, na katerih so uporabili izvirnik SCBE in njegovo francosko priredbo (Dumas in dr., 1997; LaFreniere in Dumas,

1995). Pokazatelji retestne zanesljivosti slovenskega instrumenta so, razen za temeljno lestvico Zaupljivost-Anksioznost, celo višji od pokazateljev zanesljivosti izvirnika, ki so znašali od 0.74 do 0.78 (La Freniere in Dumas, 1995). Podobno ugotavljamo glede časovne stabilnosti rezultatov na SV-P v primerjavi s SCBE. Po preteku polletnega časovnega intervala so rezultati na vseh temeljnih in sestavljenih lestvicah SV-P ostali stabilnejši od stabilnosti rezultatov izvirnika, saj so korelacije med prvo in ponovljeno meritvijo s SCBE po preteku šestih mesecev znašale med 0.59 in 0.70 (LaFreniere in Dumas, 1995).

Sestavljene lestvice SV-P so se na vzorcu ljubljanskih otrok izkazale kot veljavna mera otrokove zunanje dejavnosti – njegovega obnašanja v vrstniški skupini v vrtcu. Resda smo to obnašanje merile posredno, preko otrokove priljubljenosti in nepriljubljenosti v vrstniški skupini, kot so jo ocenili njegovi vrstniki, ki so z otrokom v neposredni interakciji praktično polovico budnega dneva. Sociometrični preizkus se osredotoča neposredno na to, kaj vrstniki menijo o otroku. Če večina vrstnikov otroka izbira kot zaželenega partnerja v vsakdanjih interakcijah, potem to pomeni, da se otrok obnaša na način, ki je za njegove vrstnike privlačen in zaželen, torej prilagojen potrebam in preferencam vrstniške skupine. Koeficienti veljavnosti s sociometričnim kriterijem v naši študiji se za sestavljeni lestvici Socialna kompetentnost in Socialna prilagojenost gibljejo med 0.29 in 0.36, kar že razumemo kot visoke koeficiente (glej Bucik, 1997). Smer povezanosti z zunanjim kriterijem pa je odvisna od tega, ali gre za pozitivne ali negativne vrstniške izbire. Otroci, ki so jih vzgojiteljice ocenile kot bolj socialno kompetentne in prilagojene, so se med vrstniki v skupini v vrtcu izkazali kot bolj zaželeni v socialnih interakcijah pri dveh vsakdanjih dejavnostih – pri igri in pri obedovanju ter obratno - kot manj nezaželeni v istih dejavnostih v primerjavi z otroki, ki so jih vzgojiteljice ocenile kot manj socialno kompetentne in prilagojene.

Otroci, ki po ocenah vzgojiteljic v vrtcu izražajo več pozunanjanja težav, so med vrstniki v skupini v vrtcu bolj nezaželeni, ne glede na interaktivno situacijo (skupna igra in obedovanje), kot otroci, ki v manjši meri izražajo tako obnašanje. Ugotovljena koeficienta veljavnosti lahko v tem primeru interpretiramo kot visoka. Glede zaželenosti pa se kažejo le obratne tendence, zlasti z ozirom na otrokovo zaželenost pri igri. Otroci pri skupni igri težijo bolj k izbiri tistih vrstnikov, ki izražajo manj pozunanjanja težav, kot k izbiri otrok, ki izražajo več takih obnašanj. Podobno kot v študiji LaFreniera in Dumasa (1995) nismo dobile pomembne zveze med vrstniškim zavračanjem otroka in njegovim ponotranjanjem težav, kar se kaže v nizkih in nepomembnih koeficientih povezanosti med sestavljeno lestvico Ponotranjanje težav in otrokovo nezaželenostjo v vrstniški skupini. Obratno pa se, ne glede na situacijo izbire, nakazujejo zveze med zaželenostjo otrok v vrstniški skupini in odsotnostjo ponotranjanja težav. Sklenemo lahko, da so med vrstniki v vrtcu bolj priljubljeni in manj nepriljubljeni tisti otroci, ki so bolj socialno kompetentni in prilagojeni, kar se ujema z rezultati tujih primerljivih študij (npr. Erwin, 1993; LaFreniere in Dumas, 1995; Ladd in Price, 1987). Otroci, ki kažejo več pozunanjanja težav (v vrtcu se pogosteje kot drugi otroci razjezijo, so agresivni, egoistični in nasprotnovalni), so med vrstniki bolj nepriljubljeni in manj priljubljeni kot

otroci z manj pozunanjanja težav. Enako povzema Rubin (2000) na podlagi severnoameriških študij: starejši predšolski in šolski otroci, katerih obnašanje kaže na pozunanjanje težav, v vrstniški skupini pogosteje kot drugi otroci zavzemajo zavrnjeni položaj (vrstniki jih izbirajo kot nezaželene). V primerjavi z otroki, ki kažejo več pozunanjanja težav, pa so otroci z več ponotranjanja težav (vzgojiteljice pri njih pogosteje opažajo anksioznost, potrlost, odvisnost in osamljenost) sicer manj priljubljeni, niso pa tudi bolj nepriljubljeni kot otroci z manj ponotranjanja težav. V vrstniški skupini v vrtcu ostajajo neopaženi, vrstniki jih sicer ne zavračajo, vendar jih tudi ne izbirajo za druženje v različnih vsakodnevnih situacijah. Podobno ugotavlja Rubin (2000) v pregledu severnoameriških študij s tega področja. Ocena otrokove socialne prilagojenosti v vrtcu, ki jo podajo vzgojiteljice s pomočjo SV-P, se torej ujema s pokazatelji otrokove priljubljenosti v vrstniški skupini v vrtcu. Na podlagi tega ocenjujemo, da imajo sestavljene lestvice SV-P primerno sočasno kriterijsko veljavnost. Kljub temu, da korelacijski koeficienti med SV-P in zunanjim kriterijem pojasnjujejo le razmeroma nizek odstotek variance (do največ 18 %) jih v praktičnem smislu lahko interpretiramo kot visoke, saj so sociometrični pokazatelji zaradi načina pridobivanja in starosti otrok manj zanesljiva mera.

V okviru interpretacije sočasne kriterijske veljavnosti SV-P je potrebno izpostaviti še nekaj dejstev. Korelacije med sestavljenimi lestvicami SV-P in otrokovo priljubljenostjo ter zavrnjenostjo med vrstniki še ne pomenijo, da otroci postanejo priljubljeni med vrstniki zato, ker so kompetentni in prilagojeni, da so zavrnjeni zato, ker izražajo pozunanjanje težav, in da so manj priljubljeni zato, ker kažejo pozunanjanje ali ponotranjanja težav. Na podlagi pričujočih rezultatov tudi ne moremo ničesar napovedati glede otrokove priljubljenosti med vrstniki v njegovi prihodnosti. Na to sicer lahko sklepamo na podlagi časovne stabilnosti vrstniškega položaja v razvojnem obdobju iz srednjega v pozno otroštvo (npr. Asher in dr., 1990), na podlagi rezultatov na SV-P, dobljenih v obdobju zgodnjega otroštva, pa ne, saj napovedne veljavnosti SV-P še nismo ugotovljale, niti za napoved nimamo podatkov v študijah z izvirnikom SCBE. Kriterij, ki smo ga izbrale v pričujoči študiji, se je v analizi različnih sociometričnih študij izkazal kot veljaven (Vasta, Haith in Miller, 1995), vendar pa njegova časovna zanesljivost variira s starostjo udeležencev. Vrstniške preference so do približno četrtega leta otrokove starosti izrazito nestabilne (Hartup, 1992). Večina udeležencev v naši študiji je bila starejša od štirih let in pol, približno tretjina otrok pa je bila stara od dveh let in pol do štirih let in pet mesecev. Tako je morda starost udeležencev znižala zanesljivost otrokovih izbir, kar je lahko posledično vplivalo na dobljene koeficiente kriterijske veljavnosti. Ker nimamo podatkov o zanesljivosti kriterija (sociometrične preizkušnje), tudi nismo mogle upoštevati popravka pri izračunu kriterijske veljavnosti. To seveda v kontekstu pričujoče študije ni problematično, saj bi popravek koeficiente veljavnosti kvečjemu zvišal.

V pričujoči raziskavi smo imele priložnost analizirati sociometrične položaje večjega števila ljubljanskih otrok, ki obiskujejo vrtce, ker smo za ciljne otroke potrebovale izbire vseh otrok v skupini. Glede na razmeroma blage in arbitrarno postavljene kriterije

uvrščanja otrok v sociometrične skupine ima petina vseh otrok v vrtcu priljubljeni položaj v skupini, le nekoliko nižji delež otrok je med vrstniki zavrnen (skupina jih zavrača, le malokrat sprejema), povprečen (niso niti posebno priljubljeni niti zavrneni) in prezrt (niti niso priljubljeni niti zavrneni), medtem ko so kontroverzni otroci (med nekaterimi priljubljeni, med drugimi zavrneni) redki. Opisna analiza rezultatov kaže zlasti na dvoje: (a) približno tretjina ljubljanskih otrok v vrtcih ima vrstniški položaj, ki nakazuje morebitne težave v njihovem socialnem razvoju (zavrneni in prezrti) ali vsaj povečuje potencial za kasnejše težave v socialnem razvoju. Menimo, da bi veljalo v nadaljnjih, nekoliko drugače zastavljenih študijah (npr. longitudinalno prospektivna oblika), preučiti, v kolikšni meri lahko na podlagi pokazateljev SV-P identificiramo otroke z rizičnim vrstniškim položajem. Če bi se SV-P izkazal kot ustrezna napovedna mera, bi lahko razmeroma hitro in enostavno prepoznali tiste otroke, katerih starši in vzgojiteljice/vzgojitelji bi potrebovali svetovanje o vsakodnevni interakciji in vzgoji takih otrok; (b) standardna tipologija sociometričnih položajev kot kvalitativnih pokazateljev otrokove priljubljenosti med vrstniki je pomanjkljiva, saj nekoliko manj kot tretjine otrok ne moremo uvrstiti v nobenega izmed položajev, ne glede na to, kako stroge kriterije razvrščanja pri tem uporabljamo. To se je pokazalo tako v naši kot v tujih študijah (npr. Rubin, 2000). Nerazvrščene otroke večinoma lahko po enem od kriterijev uvrstimo v povprečni sociometrični položaj, po drugem pa v enega od ostalih. Npr. otrok je prejel povprečno število pozitivnih izbir za skupno igro in visok delež negativnih izbir za igro. Takega otroka bi lahko ob upoštevanju enega samega kriterija uvrstili v skupino zavrnenih, ob upoštevanju dveh pa ne, saj je prejel preveč pozitivnih izbir. Lahko bi ga uvrstili med kontroverzne otroke, vendar glede na drugi kriterij ni prejel dovolj pozitivnih izbir. Istočasno pa to tudi ni povprečni otrok, ker je prejel preveč negativnih izbir. V primeru, da bi kriterije omilili tako, da bi lahko uvrstili tudi te otroke, bi prišlo do prekrivanja ostalih skupin s skupino povprečnih otrok. Menimo, da bi za uvrstitev teh otrok potrebovali dodatne informacije o njihovi socialni udeležbi, ki bi jih lahko pridobili od vzgojiteljic ali še bolje, z neposrednim opazovanjem otrok.

Primerjava istospolnih in naprotnospolnih pozitivnih in negativnih izbir vrstnikov je pokazala, da že v obdobju zgodnjega otroštva obstajajo med otroki v vrtcu izrazite preference po druženju s pripadniki istega spola v dveh različnih vsakodnevnih situacijah. S. Golombok in R. Fivush (1994) razlagata, da so istospolne preference za igro lahko odraz razumevanja spolnih vlog predšolskih otrok. Tako naj bi si otroci od približno drugega do tretjega leta starosti, ko se začnejo konsistentno označevati po spolu, izbirali igralne partnerje, ki so skladni z njihovo predstavo o lastnem spolu. Študije (Golombok in Fivush, 1994; Fagot, Leinbach in Hagan, 1986, Maccoby, 1988, Whiting in Edwards, 1988, v Fagot in dr., 2000) pa v večji meri podpirajo tezo o istospolnih izbirah na podlagi vedenjske kompatibilnosti: otroci različnega spola se vključujejo v različne dejavnosti, kažejo preference do različnih igrač in se raje družijo z istospolnimi vrstniki, ki imajo podoben slog vedenja kot oni sami. Kot kaže pa se antagonizmi do nasprotnega spola ne razvijajo sočasno, temveč neodvisno od preferenc do istospolnih vrstnikov, in v kasnejših razvojnih obdobjih - v srednjem ali v poznem otroštvu ter na

začetku mladostništva - dosežejo svoj vrh (Conger, 1991).

Na podlagi opravljenih pilotnih študij (glej tudi Zupančič in dr., 2000a; 2000c) sklepamo, da ima SV-P ustrezne merske značilnosti: notranjo skladnost, objektivnost ter retestno zanesljivost in časovno stabilnost vseh temeljnih in sestavljenih lestvic. Prav tako je konvergentna, divergentna in sočasna kriterijska (ujemanje z rezultati sociometrične preizkušnje) veljavnost konstruktov SV-P zadovoljiva. Zato menimo, da je instrument ustrezen za ocenjevanje socialnega vedenja slovenskih predšolskih otrok, ki obiskujejo vrtece.

Literatura

- Asher, S.R. in Coie, J.D. (1990). *Peer Rejection in Childhood*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Asher, S.R., Parkhurst, J.T., Hymel, S. in Williams, G.A. (1990). Peer rejections and loneliness in childhood. V S.R. Asher in J.D. Coie (ur.), *Peer Rejection in Childhood* (str. 253-273). Cambridge: Cambridge University Press.
- Behar, L. in Stringfield, S. (1974). A behavior rating scale for the preschool child. *Developmental Psychology*, 5 (3), 265-275.
- Bucik, V. (1997). *Osnove psihološkega testiranja [Essentials of psychological testing]*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Bukowski, W.M. in Hoza, B. (1989). Popularity and friendship: Issues in theory, measurement and outcome. V T.J. Berndt in G.W. Ladd (ur.), *Peer relationships in child development* (str. 15-45). New York: Wiley.
- Conger, J.J. (1991). *Adolescence and youth*. New York: Harper Collins Publishers.
- Dumas, J.E., LaFreniere, P.J., Capuano, F. in Durning, P. (1997). *Profil socio-affectif. Évaluation des compétences sociales et des difficultés d'adaptation des enfants de 2 ans à 6 ans*. Paris: ECPA.
- Durkin, K. (1995). *Developmental Social Psychology*. Cambridge, MA: Blackwell.
- Fagot, B.I., Rodgers, C.S. in Leinbach, M.D. (2000). Theories of Gender Socialization. V T. Eckes in H.M. Trautner (ur.), *The Developmental Social Psychology of Gender* (str. 65-90). Mahwah: Lawrence Erlbaum.
- Erwin, P. (1993). *Friendship and Peer Relations in Children*. Chichester: Wiley.
- Golombok, S. in Fivush, R. (1994). *Gender development*. New York: Cambridge University Press.
- Hartup, W.W. (1992). Conflict and friendship relations. V C.U. Shantz in W.W. Hartup (ur.), *Conflict in child and adolescent development* (str. 186-215). Cambridge: Cambridge University Press.
- Horvat, L. (1985). *Vprašalnik vedenjskih reakcij [Questionnaire of behavioral reactions]*. Ljubljana: Katedra za razvojno psihologijo.
- Ladd, G.W. in Price, J.M. (1987). Predicting children's social and school adjustment following the transition from preschool to kindergarten. *Child Development*, 58, 1168-1189.
- Ladd, G.W., Price, J.M. in Hart, C.H. (1988). Predicting preschoolers' peer status from their playground behaviors. *Child Development*, 59, 986-1002.

- LaFreniere, P.J. in Dumas, J.E. (1995). *Social competence and behavior evaluation, Pre-school edition (SCBE)*. Los Angeles: Western Psychological Services.
- LaFreniere, P.J. in Sroufe, L.A. (1985). Profiles of peer competence: Interrelations among measures, influence of social ecology, and relation to attachment history. *Developmental Psychology*, 21, 56-69.
- LaFreniere, P.J., Dumas, J., Dubeau, D. in Capuano, F. (1992). The development and validation of the preschool socio-affective profile. *Psychological Assessment: Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 4 (4), 441-450.
- Miller, N. in Gentry, K.W. (1995). Sociometric indices of children's peer interaction in the school setting. V H.C. Foot, A.J. Chapman in J.R. Smith (ur.), *Friendship and social relations in children* (str. 145-177). New Brunswick: Transaction Publishers.
- Papalia, D.E. in Olds, W.S. (1992). *Human development*, (5th ed.). New York: McGraw-Hill.
- Putallaz, M. in Sheppard, B.H. (1992). Conflict management and social competence. V C.U. Shantz in W.W. Hartup (ur.), *Conflict in child and adolescent development* (str. 330-355). Cambridge: Cambridge University Press.
- Quay, H.C. in Werry, J.S. (1986). *Psychopathological disorders of childhood*. New York: Wiley.
- Roper, R. in Hinde, R.A. (1978). Social behavior in a play group: Consistency and complexity. *Child development*, 49, 570-579.
- Rubin, K. (2000). *Peer relationships*. Predavanje na Predkonferenčni delavnici Srečanja ISSBD, Peking, Kitajska.
- Selman, R.L. (1980). *The Growth of Interpersonal Understanding, Developmental and Clinical Analyses*. Academic Press.
- Shantz, D.W. (1986). Conflict, aggression and peer status. An observational study. *Child Development*, 57, 1322-32.
- Smith, P. K. in Cowie, H. (1991). *Understanding children's development*. Oxford: Blackwell.
- Vasta, R., Haith, M. M. in Miller, S. A. (1995). *Child psychology. The modern science*. New York: Wiley.
- Zupančič, M., Gril, A. in Kavčič, T. (2000a). Predstavitev prve poskusne oblike Ocenjevalne lestvice socialna prilagojenost predšolskih otrok (OLSP) ter njena konstruktivna veljavnost [Presentation of the first pilot version of the Social Competence and Behavior Evaluation Scales – Preschool Edition (OLSP) and its construct validity]. *Psihološka obzorja* 9 (3), 44-66.
- Zupančič, M., Gril, A. in Kavčič, T. (2000b). *Ocena socialne prilagojenosti predšolskih otrok (OLSP) – 2. poskusna oblika [Evaluation of social competence and behavior of preschool children (OLSP) – 2nd preliminary version]*. Ljubljana: Center za psihodiagnostična sredstva.
- Zupančič, M., Gril, A. in Kavčič, T. (2000c). The slovenian version of social competence and behavior evaluation scale – preschool edition (OLSP): the second preliminary validation. *Psihološka obzorja*, 9 (4), 7-23.
- Zupančič, M., Gril, A. in Kavčič, T. (2000d). *Age and gender differences in pre-school children's social competence*. Prispevek predstavljen na 12th Psychology Days, Zadar.

Prispelo/Received: 07.12.2000

Sprejeto/Accepted: 21.02.2001